

H. FLORIJN

GEDENKT DER VORIGE DAGEN

OVERZICHT VAN DE GESCHIEDENIS
DER OUD GEREFORMEERDE GEMEENTE IN NEDERLAND
TE ST. PHILIPSLAND

© H. Florijn / Kerkeraad St. Philipsland

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de schrijver.

Druk: Offsetdrukkerij Van der Perk — Nieuw-Lekkerland.

UITGAVE: KERKERAAD ST. PHILIPSLAND — 1984

Het kerkgebouw zoals dat er ongeveer 60 jaar geleden uitzag.

TEN GELEIDE

Bij het gereedkomen van dit boek over de Oud Gereformeerde Gemeente in Nederland te St. Philipsland, wil ik allen die op enigerlei wijze meegewerkt hebben aan de totstandkoming ervan hartelijk bedanken.

Allereerst de kerkeraad die er de toestemming voor gaf en die een commissie benoemde om het geheel te begeleiden.

Vervolgens de commissie zelf, bestaande uit de diakenen L. den Engelsman, J. Kempeneers en A. Steijn, die het geheel doorgenomen hebben.

Vooraf scriba J. Kempeneers heeft daarbij veel werk verzet en veel gegevens en foto's aangedragen waarvoor ik hem zeer dankbaar ben. Bijzonder erkentelijk ben ik ook mevr. J.P. Kunst-Verwijs, die foto's en kranteknipsels ter beschikking stelde, alsook dhr. M.A. Kempeneers die de afdrukken van de foto's verzorgde.

De beide predikanten, ds. A. van der Meer en ds. A.P. van der Meer, stonden toe de door hen gehouden herdenkingsdienst van ds. Boone op te nemen. Ook daarvoor mijn hartelijke dank.

Tenslotte, dit boek is niet geschreven vanuit een zucht tot mensenverheerlijking; wel hoop ik dat ook dit gedenken der vorige dagen (Hebr. 10 : 32) hen nog doet spreken die al gestorven zijn.

9 juli 1984

H. Florijn.

DE EERSTE TIEN JAREN (1834-1844)

Het begin

Het is 24 april 1838. Een man - aan zijn kleding is te zien dat hij een predikant is - schrijft in kleine, duidelijke letters op de eerste bladzijden van een nog leeg boek:

Aanteekening Boek
voor
de Christelijk Gereformeerde Gemeente
op
St. Philipsland

Hebr. III vs. 6.

Maar Christus als de Sone over sijn eijgen huis: Wiens huijs wij zijn indien wij maar de vrijmoedigheid ende den roem der hope tot den eijnde toe vast behouden.

Openb. XXII vs. 13.

Ik ben de Alpha ende de Omega, het begin ende het eijnde de eerste ende de laatste.

vs. 14, 15.

Salig zijnse die sijne geboden doen, opdat hare macht zij aan den boom des levens ende sij door de poorten mogen ingaan in de stadt. Maer buijten sullen zijn de honden ende de toovenaars ende de hoereerders ende de doodslagers ende de afgodendienaers ende een ijegelijk die de leugen lief heeft ende doet.

Aangelegd
den 24sten April 1838

Dan slaat hij de bladzijde om en schrijft bovenaan weer eerst een Bijbeltekst: Openb. XX vs. 15: Ende zoo ijemant niet gevonden en wierd geschreven in het Boek des Levens, die wierd geworpen in den poel des vijers.

Daarna namen: Abraham Cornelisse Reijngoud
Adriaan Kunst
Pieter van Dijke...

bijna drie bladzijden vol.

Het begin van het oudste doopboek dat de Oud Gereformeerde Gemeente in Nederland te St. Philipsland rijk is.

Daar zou men dan uit kunnen afleiden dat deze gemeente vanaf 1838 bestaat. Toch is dat niet juist. Ook voor 1838 treffen we sporen aan van gemeenteleven. Men was begonnen - zoals zoveel Oud Gereformeerde Gemeenten later met haar - als een gezelschap. En dit gezelschap bestond al; was eigenlijk al afgescheiden van de Hervormde kerk voordat ds. H. de Cock zich op 13 oktober 1834 zou losmaken van dat kerkgenootschap. Immers, volgens de kerkeradsnotulen van de Hervormde kerk te St. Philipsland had een zekere Adriaan Kunst bij het huisbezoek bezwaren gemaakt om het Avondmaal mee te vieren. Tegelijk werd daarbij vermeld dat hij lid was van een oefeningen-gezelschap. Dat was op 3 april 1834.

Deze Adriaan Kunst is een centrale figuur geweest in die kring. Later, toen men als gemeente geïnstitueerd was, werd hij als een van de ouderlingen bevestigd. Zodoende treffen we zijn naam als tweede aan in het "Aanteekening Boek". Waarschijnlijk kwam men ook bijeen in zijn huis want in later jaren is daar ook wel eens een classicale vergadering gehouden. In het begin hoefde de ruimte ook niet zo groot te zijn, want zo vermeldt de schrijver van de levensgeschiedenis van ds. P. van Dijke, het waren maar "eenige weinige vrome mensen" die daar "bij het gemis eener zuivere prediking van Gods Woord" vergaderden. Dat hun aantal inderdaad niet zo groot was, blijkt ook uit het "Tabellarisch overzicht nopens de woelingen in de Ned. Hervormde Kerk" opgesteld door het Ministerie voor de Hervormde Eredienst. Dit overzicht vermeldt op 1 februari 1836 dat er toen zes afgescheidenen waren te St. Philipsland. Eraan toegevoegd wordt dat zij "arbeiders" en "onkundig" waren. Hun aantal zal in 1834 wel niet zo heel veel groter geweest zijn.

Pieter van Dijke sluit zich aan

Zo rond 1836 werd het gezelschap uitgebreid door de komst van een welgestelde jonge boerenzoon. Men was verrast want niemand had verwacht dat deze jongeman van circa 24 jaar daar heen zou gaan. Zijn levenswijze had ook weinig aanleiding gegeven om dat te denken. Zelfs na zijn huwelijk stroopte hij nog regelmatig op de zondagen de landerijen af. En berucht was hij geweest, niet alleen op St. Philipsland maar ook in de omliggende dorpen vanwege zijn onverschilligheid en zijn verschrikkelijk gevloek. Op het gehele dorp St. Philipsland was "geen grooter vloeker of zweerder te vinden." En die bij dit gezelschap. Dat had niemand van Pieter van Dijke verwacht. Maar hij bleef er komen. Door een Goddelijk wonder kwam het tot een volkomen breuk met zijn vorig bestaan en hij zou op St. Philipsland, maar ook daarbuiten nog tot een grote zegen gesteld worden. Nu is het niet de bedoeling stil te staan bij wat er precies gebeurd is met Pieter van Dijke, dat is door anderen beschreven, in het bijzonder in het boekje dat na zijn dood het licht zag onder de titel *Het veelbewogen leven en de rijk gezegende arbeid van den nu zaligen heer P. van Dijke (...)*.

Wel moet iets gezegd worden over zijn komst in het gezelschap. Het was op een zondag in 1836 dat Pieter van Dijke onrustig was bij het opstaan. Nadat er gegeten was, sloeg hij de Bijbel open om te lezen en in het gedeelte dat hij voor zich had, las hij het volgende uit 2 Kon. 19 : 22: "Wien hebt gij gehoond en gelasterd en tegen Wien hebt gij de stem verheven en uwe ogen omhoog opgeheven; tegen den Heilige Israëls!" Deze woorden ontroerden hem dermate dat hij nauwelijks verder kon lezen. Hij beefde over zijn gehele lichaam toen hij aankwam bij de verzen 27 en 28: "Maar ik weet uw zitten en uw uitgaan en uw woeden tegen Mij en dat uw woeling voor Mijn oren opgekomen is, zo zal ik Mijn haak in uw neus leggen en Mijn gebit in uw lippen." Het zweet was hem uitgebroken en ontdaan verliet hij even later het huis. Hij ging niet naar de Hervormde kerk, waar hij stenen voor brood kreeg aangereikt maar naar dit gezelschap. Daar werd die morgen juist een preek gelezen over precies dezelfde woorden die hij ook thuis gelezen had. Het was onbegrijpelijk. Later heeft hij zelf getuigd "dat hij zolang de predikatie gelezen werd, niemand of niets zag, ja zelfs volstrekt niet meer wist waar hij

zich bevond. Het was of hij voor den rechtvaardigen Rechter stond, die hem al zijn zonden achter elkander voor oogen stelde en of alles hem toeriep: "Dood, voor eeuwig dood!"

Voor het gezelschap uiteen ging, maakte Van Dijke zijn toestand aan de anderen bekend, waarna de anderen beloofden dat zij hem in hun gebeden zouden gedenken. Dat hebben ze ook ongetwijfeld gedaan, maar dat kon Pieter van Dijke niet redden. Gered werd hij toen hij door het geloof Jezus Christus als een Borg voor zijn schuld mocht aannemen.

Ds. H.J. Budding

Het werd 1837. Een belangrijk jaar voor St. Philipsland. Vermoedelijk ook het jaar waarin de gemeente geïnstitueerd werd, hoewel de datum niet precies bekend is. Was het 8 juli 1837? Op die datum werden er volgens het doopboek voor het eerst kinderen gedoopt en het kwam wel meer voor dat men na de instituering direct de doop bediende. In het doopboek schreef de Afscheiden predikant H.J. Budding - hij had ook de titelpagina van het doopboek geschreven en hield zolang hij op St. Philipsland kwam de dopelingen bij -: "Deze Bediening van de H. Doop uitgerigt op de hofstede van den Br. Diaken Pieter van Dijke op zaterdagavond door Ds. H.J. Budding." En daarmee komen we dan op de grote rol die deze zeer merkwaardige predikant niet alleen bij de totstandkoming van de gemeente maar ook bij andere gelegenheden in latere jaren op St. Philipsland gespeeld heeft.

Huibert Jacobus Budding werd geboren op 19 januari 1810 in Rhenen. Theologie studeerde hij in Utrecht waarna hij Hervormd predikant werd in Biggekerke. In die plaats legde hij zijn bediening neer op 31 maart 1836; daarna sloot hij zich aan bij de Afscheidenen. Op 8 februari 1837 werd hij door alle Zeeuwse gemeenten beroepen als predikant, welk beroep hij aannam en zo is het niet onvoorstelbaar dat toen het gezelschap op St. Philipsland besloot om zich bij de Afscheidenen te voegen, men met ds. Budding contact opnam. Na de instituering werd Budding, behalve van de andere Zeeuwse gemeenten dus ook predikant van St. Philipsland. Eigenlijk is dan niet ds. P. van Dijke maar ds. Budding de eerste predikant van St. Philipsland geweest, hoewel

Ds. H.J. Budding.

hij nooit in deze plaats gewoond heeft! Er zijn nogal wat typeringen van ds. Budding gegeven. Er is op gewezen dat hij een fascinerende persoonlijkheid was; dat hij over zekere paranormale begaafdheden beschikte, daarnaast dat hij een scherpe intuïtie en een grote mensenkennis had. Dat was ook ongetwijfeld zo, maar met dit alles blijft ds. Budding een bijna beangstigende figuur. Ds. P. Los schreef veel later in een boekje dat van ds. Budding de naam uitging "dat hij zeer nabij de Heere leefde, verloochend was aan het tijdelijke en dat hij alleen dan het Woord Gods kon verkondigen wanneer hij verkeerde onder de invloed des Heiligen Geestes. Grote kennis had hij van de bevindingen en de ondervindingen van het volk van God, van de listen van de satan."

Dit zijn geen overdreven uitdrukkingen, want inderdaad, het was zo. Ds. Ledeboer - om een voorbeeld te geven - achtte Budding dermate hoog dat hij in de laatste van de van hem overgeleverde brieven, gedateerd 17 september 1863 (ongeveer een maand voor zijn dood) Budding nog "geliefde broeder" noemt.

Daarbij zijn er ontegenzeggelijk mensen onder de bediening van ds. Budding gegrepen. Ontegetzeggelijk is Gods volk gesticht geweest onder zijn predikaties. En even ontegenzeggelijk is het dat hij in zijn latere jaren een gruwelijke afval heeft gemaakt. Dat hij geloochend en verloochend heeft het kardinale punt in de Godgeleerdheid; hij is vervallen tot het standpunt van Arius, die de Goddelijke natuur van Christus loochende.

Hoewel verschillend gereageerd werd toen het bekend werd, was de verontwaardiging groot. Men was ook verbijsterd: hoe kon een man die zo vaak op zijn gebed verhoord was hiertoe vervallen? Want vele gebedsverhoringen had ds. Budding meegemaakt. Als hij in de stallen preekte vanwege de vervolgingen, gebeurde het dat als hij bad of het vee stil mocht blijven, het stil bleef. Het is gebeurd dat hij geen geld meer had voor een bepaalde reis, en dat na een stil gebed een onbekende het kwam brengen, zonder dat die verder ergens van af wist. Buddings leven leek in overeenstemming met dat van William Huntington, van wie hij onder andere *God de kassier der armen* en *Het Koninkrijk der hemelen ingenomen door het gebed* vertaalde en velen stelden hem ook op dezelfde hoogte als deze Engelse leraar. Wonderlijke profetieën heeft Budding ook gesproken die uitgekomen zijn. Hij doorzag direct mensen waarvan pas later zou blijken dat het huichelaars waren. Maar zichzelf doorzag hij niet. Hij kende wel de diepte van het menselijk hart, maar de afgrond in zichzelf heeft hij nooit gepeild.

Wat hij kreeg gaf hij vrijmoedig weg aan de armen. Belangeloos is hij opgekomen voor weduwen en wezen. Het gebeurde eens - naar verteld wordt - dat de enige koe van een arme weduwe gestorven was. Budding ging daarop naar een boerderij in de omgeving en vroeg daar de boer wat zijn beste koe was. Toen de boer hem die wees, beval hij: "Ontbindt die koe, en breng haar naar die weduwe." De boer die daar weinig zin in had, deed het niet. De volgende dag kwam hij in zijn stal en vond het dier dood. Weer kwam Budding. Weer moest de boer zijn beste koe wijzen. Weer kreeg hij bevel om die naar de weduwe te brengen en weer deed hij het niet. De dag daarop vond hij ook de tweede koe dood. Toen Budding daarna weer kwam, bezwoer hij de boer om te gehoorzamen omdat anders ook de andere koeien sterven zouden. Toen bracht de boer zijn beste overgebleven koe weg en er stierven geen andere. Dit is maar één verhaal; er zouden er nog

veel meer te vertellen zijn die wonderlijker zijn; meegedeeld door mensen die het meegemaakt hebben. Het vervult bijna met een zekere huiver als men leest wat er gebeurd is onder Buddings bediening en het vervult met een nog grotere vrees als men leest welk een grote dwaling hij daarna willens en wetens verkondigd en voorgestaan heeft.

Ds. D. Bakker van 's Gravenpolder die hem goed gekend had, schreef later over ds. Budding: "Het is ontegenzeggelijk waar, dat de Heere hem in vorige tijden veel tot stichting van Zijn volk en kerk heeft willen gebruiken; ja, dat er ook velen onder zijn dienstwerk zijn bekeerd geworden - Maar och! gave de Heere, dat vele leraars mochten leren verstaan, hetgeen de Heere Jezus in Lukas 10 : 20 zegt: "Doch verblijdt u daarin niet, dat de geesten u onderworpen zijn: maar verblijdt u veel meer dat uwe namen geschreven zijn in de hemelen." - Judas Iscarioth heeft dit laatste voorrecht moeten missen: niettegenstaande hij toch door God gebruikt is geworden, ja zelfs tot zijn ambt verkoren was; gelijk wij lezen in Joh. 6 : 70: "Jezus antwoordde haar: En heb Ik niet u twaalve uitverkoren, en een uit u is een duivel?" Saul en anderen insgelijks - Een leraar heeft evenzo goed van node, om van God bekeerd en wedergeboren te worden, als het minste lid der gemeente. Van een predikant geldt zo wel als van het geringste lidmaat, hetgeen wij lezen in Joh. 3 : 5: "Jezus antwoordde: Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, zo iemand niet geboren wordt uit water en Geest, hij kan in het Koninkrijk Gods niet ingaan." - En deze woorden van den Middelaar Jezus gelden voor alle mensen, zonder onderscheid van ambt en beroep."

*Deze Bediening van den
H. Doop. uitgericht op de
koptede van den Br. Diaken
Pieten van Dijke. op zaterdag
avond
door H. A. J. Budding.*

De aantekening die ds. Budding in het doopboek schreef bij de doop van 8 juli 1837.

Ds. Budding en St. Philipsland

Deze ds. Budding bediende voor de eerste maal het sacrament van de Heilige Doop en wel op 8 juli 1837, misschien tevens de institueringsdatum van de gemeente. Overigens, als naam voert de gemeente: Christelijk(e) Gereformeerde Gemeente. Daaruit blijkt dat men zich gereformeerd achtte; een voortzetting van de "oude gereformeerde kerk". Men wenste de kerk der vaderen niet los te laten, integendeel, men wist zich onlosmakelijk verbonden met de vroegere gereformeerden en dat werd ook door de naam op treffende wijze tot uitdrukking gebracht.

Ongeveer twee en een halve week na de eerste doopdienst wordt een vergadering gehouden van de Zeeuwse Afscheiden gemeenten. Ook St. Philipsland is daarop vertegenwoordigd. Op die vergadering van 25 juli 1837 wordt over deze gemeente gesproken en beslist wordt dat de opzieners van St. Philipsland samen met die van Tholen en Oud Vossemeer "tot onderlinge gemeenschap" samen moeten komen. Een soort classis dus. Tenslotte doopt ds. Budding ook nog voor een tweede keer in 1837 en wel op 22 oktober. Nu twee kinderen. Een van hen is een zoon van Pieter van Dijke.

Was dit de dienst die Johannes Kempeneers, later diaken bij ds. Van Dijke, bezocht? Hij liet een handschrift na waarin hij zich uit 1837 het volgende herinnert:

"Ik heb 24 jaar doorgebracht in goddeloosheid, ik kon niet geloven dat er een God was, die alles zag, geen goddelozer monster was er op den aardbodem als ik, en dat moest de Heere mij laten voelen. Ik was een vijand van Gods volk, en was er zeer boos op. Het was op een zondag middag dat ds. Budding moest preken, in de schuur van Van Dijke, dat er mensen voorbij gingen, dan zeide ik, dat is een rechte knikkerganger. De man bleef staan, en zeide niets, want hij was een godvrezende man, daar kwam ik spoedig achter. Die dominee leerde drie maal, na de middagdienst zou ik ook eens gaan kijken, wat die beroerder Israëls daarvan zeide, en met drie spotters gingen wij de schuur binnen, al lachende en spottende. En daar zagen wij iemand die schreide, en daar spotten wij ook mee, en dat kreeg den leraar in 't oog, en hij hield een ogenblik op met preken, en begon hij ons te vermanen, of wij wel wisten dat er een God was, die alles hoorde en zag, en die ons eenmaal in de hel zou straffen, en dat wij

eenmaal moesten vallen in de handen van den levenden God. Die ons rekenschap zou vragen, als wij voor het oordeel zouden gedagvaard worden. Twee gingen er weg, maar de Heere beliefdde zich aan mij te openbaren, maar ik bleef staan. Ik hoorde dat het een leer was, die ik nog nooit gehoord had, en inwendig bleef ik beroerd. Ik ging naar huis, en toen de avondgodsdienst oefening, vroeg ik aan vader, of hij ook eens meeinging, naar die dominee. Want ik zei hem dat hij een andere leer preekte dan die van ons, en zo gingen wij beiden naar de schuur. De leraar stond al op de wagen, toen wij binnen kwamen. Het was een boerschuur, ik dacht ik zal achter die dikke balk gaan staan, dat die man mij niet ziet.

Hij hield voorbereiding voor het Heilig Avondmaal. Daar was het Gods tijd, om mij wakker te maken. Hij nam deze woorden: dat diegene die God geroepen heeft, eenmaal zullen aanzitten met Abraham, Izak en Jakob, aan de bruiloft des Lams.

En dit had zoveel bezwaar op mijn zielstoestand, dat ik uitriep: dat is voor eeuwig verloren. Ik wist niet wat of ik mankeerde, want ik verkeerde in een hopeloze toestand, het was mij soms zo bang, dat de angsten der hel op mijn ziele hingen.

De voorzanger gaf op om te zingen Ps. 116 : 2: De strikken des doods hadden mij omvaan, Ik was beladen met angsten der hellen enz. Dat ging met zoveel kracht gepaard, dat ik er drie dagen ziek van was. Mijn vrouw wist niet wat er in mij omging. Daar ging ik op zondag naar de herberg, om dat uit te blussen, en daar ik nooit in een herberg kwam, keken de mensen met verwondering mij aan. Dat duurde twee jaar, dat ik er tegen opstond, om het weg te krijgen..."

Scheuring in de gemeenten

Het gemeentelven gaat door: men maakt op 24 april 1838 een begin met het doopboek en het lidmatenboek en daaruit blijkt dat ook in 1838 verschillende malen de Doop bediend is.

1839 werd een bewogen jaar voor de gemeente. Dat kwam vooral door de handelswijze van ds. Budding, waardoor tenslotte een scheuring in de Zeeuwse Afscheiden gemeenten zou ontstaan. Er waren twee zaken waar ds. Budding in geen geval afstand van wilde doen. Dat was in de eerste plaats zijn verzet tegen het aanvragen van de vrijheid en ten tweede het gebruik van de Psalmberijming van

Petrus Datheen. Het punt van de berijming van Datheen en Buddings verknochtheid daaraan behoeft op St. Philipsland weinig toelichting: ook nu gebruikt men die nog steeds in de erediensten en men acht hem nog steeds gereformeerder dan de berijming van 1773. Wat betreft het aanvragen van de vrijheid aan de overheid, dat hield in dat men, als er enige personen waren die een Afgescheiden gemeente wensten te vormen, een "individueel geteekend adres" met de vereiste verklaringen, door middel van de gouverneur van de provincie bij de regering moest indienen. Om een godsdienstoefening binnenshuis met meer dan twintig personen te mogen houden, moesten zij vergunning daartoe aanvragen bij de plaatselijke besturen, en daarbij de namen en woonplaatsen der personen evenals de dagen en de uren waarop en het lokaal waarin, opgeven. Ook moesten deze personen afstand doen van het beweren dat zij de voortzetting van de aloude Gereformeerde kerk waren en zij moesten verklaren nooit enige aanspraak op enige bezitting van die kerk te zullen maken.

Ds. Budding was evenals ds. Ledeboer dat later veel konsekwenter zou zijn, tegen deze vrijheidsaanvraag. Niet geheel onlogisch als men bedenkt dat degene die dit doet de kerk eigenlijk ondergeschikt stelt aan de wereldlijke overheid. Voor ds. Budding was dit een verloochening van de Koning der kerk; gevangenisstraffen heeft hij ervoor over gehad omdat hij lange tijd niet wilde toegeven. De eerste duurde vier maanden, tot 15 januari 1839. Het had hem niet geschokt in zijn opvattingen, want toen hij weer vrij was, verklaarde hij dat hij die gemeenten die de vrijheid wel hadden aangevraagd en die gemeenten die Datheen niet wilden zingen, in het vervolg niet meer zou bedienen. Op 30 januari 1839 deelde hij dit ook mee aan de provinciale vergadering en toen een meerderheid van die vergadering hem hierin niet wenste te volgen, scheurde hij de beroepsbrief als "leeraar voor Zeeland" in stukken.

Pogingen van de andere Afgescheiden predikanten zoals ds. H. de Cock, mochten niet baten: Budding bleef bij zijn besluit. Een paar gemeenten waaronder St. Philipsland volgden ds. Budding in zijn opstelling. Ook met hen werd door de andere Afgescheidenen contact opgenomen om toch een weg te zoeken tot toenadering. Zodoende ontving op 23 september 1839 de kerkeraad van Nieuwerkerk een brief uit Middelburg "inhoudende om te

bespoeden eene algemeene provintieale kerkvergadering en om in dezen uit een zeven tal leeraars der uitgeleide gemeente drie leeraars op te geven tot het bijwonen der gemelde vergaderinge." Tevens was er een schrijven vanuit Tholen om op 27 september 1839 "te Filipsland" een classicale vergadering te houden, aldus het *Kerkelijk notelboek* van ouderling D. van Farowé, dat dankzij dhr. M.J. Goud uit Waarde ingezien kon worden.

De vergadering werd gehouden en men werd het eens met de beslissing om de provinciale vergadering van 23 oktober bij te wonen. Aan pogingen om de breuk te helen zou men zich niet onttrekken. Daartoe werd de volgende - gebrekkig geschreven - brief (berustend in de archieven van de gereformeerde kerk van Goes) verzonden:

Philipsland den 27 september 1839.

Veelgeachten broeders, uwe brief ontfangen te hebben gehouden in uwe vergaadering den 12 september dezès en ons uitgenoodigt te hebben, neffens uwlieden drie leeraars te benoemen, om de oneenigheden die er in veele gemeenten zijn; en daar ter van onzen zijde gene onenigheden zijn veroorzaakt om in banden van onenigheid te brengen, niet dat wij wenschen onszelven te regtvaardigen. De Heere Die een hartenkenner is en een nierenbeproefer weet alle dingen. Op onze naauwe verbintenis als leeden van een hoofd namelijk Christus, wenschen wij op grond van onze afscheiding op onzen vaderlijken leer en ordening van den kerk ten naauwsten verbonden te blijven, en wenschen dat de Heere zelfs daar een einde van mag make. Daarom wenschen wij door Gods genade ons niet te onttrekken en blijven in banden van eenigheid te blijven en geven u teffens drie leeraars op, om op grond van onze dordsche synode van 16 hondert 18 en 19 tot order van de kerk zijn bepaald.

Wij wenschen ook teffens in de door uwe bepaalden provinsialen vergaadering te verscheinen en wenschen te saam en als broeders naar den woorden Gods te handelen.

Den predikanten door ons benoemd zijn deze:

Ds. H. de Kok (Cock)
Ds. H.P. Scholte
Ds. S. van Velzen

Verders wenschen wij uw broeders een vereenigden zegen en onzen Heere Jezus Christus het hoofd van Zijne gemeente en blijven uwe broeders in Christus,

Pieter van Driel

A. Kunst

Dk. van Farowe

W.J. Schot

L. Kunst

Pieter van Vessem

Pieter van Dijke

Gedaan op onze klassenkale vergadering den 27 september 1839 te Philipsland.

Op die provinciale vergadering van 23 oktober 1839 is overigens geen lid van de gemeente van St. Philipsland aanwezig. Noch de naam van A. Kunst, noch die van L. Kunst, noch die van Pieter van Dijke treffen we aan in de notulen van de vergadering, terwijl zij toch alle drie behoorden tot de gemeente St. Philipsland. Wel zien we dat aanwezig zijn W.J. Schot van Tholen en D. van Farowé van Nieuwerkerk. Blijkbaar heeft de kerkeraad van St. Philipsland hen volmacht gegeven, want in de stemming over ds. Budding wordt wel het besluit van de gemeente opgenomen. Evenals Groede, Tholen en Nieuwerkerk wenst ook St. Philipsland "van ds. Budding blijven bedienen ook met de Oude Psalmen en Dordsche kerkordeninge." De andere gemeenten daarentegen gaven ds. Budding "ontslag van de betrekkingen als herder en leeraar onzer gemeenten." Latere pogingen tot hereniging hadden verder ook geen succes. Die hereniging kwam pas veel later toen ds. Budding zijn verzet tegen de vrijheidsaanvraag prijs gaf.

Ds. Budding bleef zodoende predikant van St. Philipsland. De sacramenten bediende hij er en zo lezen we in het doopboek dat hij op 25 maart 1839 dertien kinderen doopte. De predikant tekende erbij aan: "Deze doopsbediening verrigt op Maandagavond bij Pieter van Dijke in de keet door ds. H.J. Budding." Ook op 21 oktober is hij aanwezig; dan worden drie kinderen gedoopt, nu "in het woonhuis van Pieter van Dijke."

In 1840 wordt de Doop bediend op 31 mei, een zondag, "in de

schuur van Pieter van Dijke" en ook de tekst is nog bekend: Hebr. 8 : 10, 11 en 12. Tevens werd zondag 34 behandeld. Behalve op 6 september 1840 "in het wagenhuis van Br. P. van Dijke" wordt ook op 13 september de Doop bediend. Gepreekt werd daarbij uit Jes. 33 : 22 en zondag 48.

Zo zien we dat ds. Budding nog steeds de gemeente van St. Philipsland bediende. In het verslag dat ds. H.P. Scholte - de Afscheiden predikant die als eerste de vrijheidsaanvraag had ingediend - schreef op 5 januari 1841 lezen we dat ook. Scholte schrijft: "In Zeeland bestaan nog eenige Afscheiden Gemeenten, waarvan het getal der zielen en de verdere toestand mij onbekend is, als: Middelburg, Bekerke, Domburg, Groede, Kapelle, Heinkenszand, Tholen, Nieuwerkerk op Duiveland en Philipsland. Ook uit deze Gemeenten zijn reeds onderscheidenen gelden aan boeten en geregtskosten betaald, wegens gehoudene godsdienstoefeningen. Deze gemeenten volgen met ds. H.J. Budding in hare godsdienst-oefeningen de oude Psalmberijming en zijn bezwaard in hun gemoed wegens het requestreren aan Z.M. ter verkrijging van godsdienst-vrijheid."

Een nieuwe voorganger

Ds. Scholte merkte op dat uit deze gemeenten reeds het een en ander aan boeten betaald was voor het houden van kerkdiensten. Dat was overigens niet door ds. Budding gedaan. Zijn boetes waren intussen opgelopen tot een bedrag van f. 10.819,— en aangezien hij er niet over piekerde om dit bedrag te betalen (ook al had hij dat gekund) werd hij tenslotte op 10 maart 1842 weer gearresteerd en in de gevangenis opgesloten. Juist in een tijd waarin de gemeente St. Philipsland een belangrijke beslissing moest nemen, was "hun" predikant niet voor hen beschikbaar. Wat was er gebeurd op St. Philipsland?

Pieter van Dijke, van wie we tussen de regels door toch wel kunnen lezen dat hij een steeds belangrijker rol in St. Philipsland begon te spelen, was in het voorjaar van 1841 bezig geweest met paarden op het land. En terwijl hij zo zijn werk deed, kwam de begeerte bij hem op om zielen te winnen voor het Koninkrijk van Christus. Ook bepaalde hem de Heere bij de woorden van 1 Kon. 19 : 19-21, waar

gesproken wordt over de roeping van de profeet Eliza, die met de runderen aan het ploegen was. Van Dijke praatte er verder niet over en hield het stil gedurende ongeveer een half jaar. Hij verzette zich ook sterk tegen deze roeping maar eindelijk werd de Heere hem te sterk en hij mocht zich overgeven tot het werk waartoe hij geroepen was. Van Dijke begon te oefenen, eerst in zijn eigen huis, later toen er zoveel kwamen dat de kamer te klein was, in een schuur van zijn vader. Toch wilde hij zijn beroep als landbouwer niet prijs geven totdat het 1842 werd. De levensbeschrijving verklaart dat toen "de Heere hem weer zoo krachtig wilde bepalen dat hij zijne velden zou verlaten en zich geheel aan den dienst des Heeren overgeven" dat hij niet meer tegenstond. De kerkeraad van de Christelijke Gereformeerde Gemeente was er evenwel tegen. Het feit dat Van Dijke in zijn eigen huis oefende, zou in die richting kunnen wijzen, maar daar ging ds. Budding ook wel voor. Duidelijk treedt het verzet van de kerkeraadsleden aan het licht op een gezamenlijke kerkeraadsvergadering die in maart 1842 op St. Philipsland gehouden werd. In het huis van Adriaan Kunst zijn dan "namens Flipland" aanwezig: Adriaan Kunst zelf, Pieter van Dijke en nog een ouderling, wiens naam niet wordt genoemd. Verder de ouderling van Nieuwerkerk: Dirk van Farowé. Volgens deze ouderling Van Farowé ging het op deze vergadering over "P. v. Dijke die door een buitengewone bewerking door de Goddelijke Heilige Geest een bijzondere gave geschonken is na den woerde Gods om uit het zelve een woort tot Stigtinge tot de gemeente te spreken."

Echter, A. Kunst en de niet genoemde ouderling - waarschijnlijk A.C. Reijngoud - hebben bezwaar en "meenen vermoeden te hebben om P. v. Dijke te moeten beletten om tot Stigting van die gemeente te spreken, hoewel hunne opgeworpe bezwaren, mij en Van Dijke onvoldoende waren na den woerde Gods."

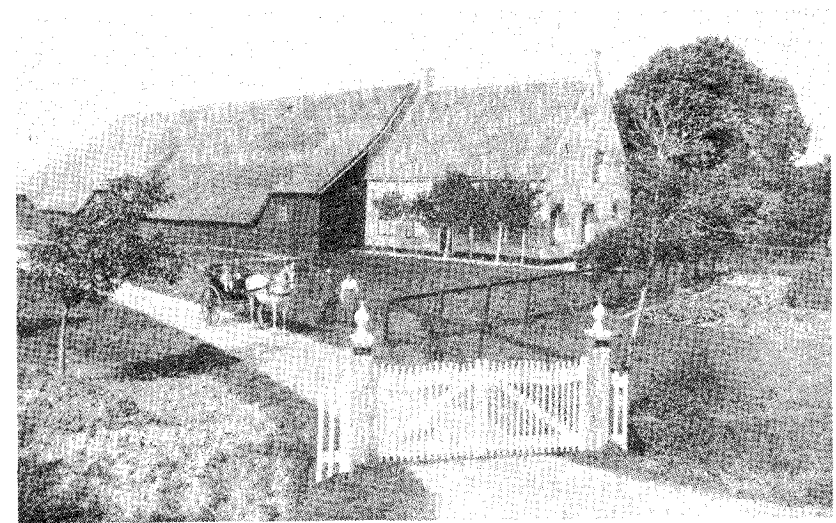
"Ter geruststelling der partijen" besluit men een predikant om raad te vragen maar aan ds. Budding kan dat niet want die zat gevangen. Toen was er eigenlijk nog maar een predikant over die én Afgescheiden te noemen was én tegelijk toch vasthield aan het verzet tegen de vrijheidsaanvraag. Dat was de in 1841 op 26 januari afgezette Hervormde predikant van Benthuizen L.G.C. Ledeboer. Dirk van Farowé en Pieter van Dijke brengen ds. Ledeboer vervolgens een bezoek "die na alle beraad met ons instemde, op de

wenken des Heeren te letten, en de stemme der gemeente, en de naburige kerkeraden, maar niet de stemme van de tegenstaande gemelde 2 ouderlingen. Zoo heeft men dan ook besloten, om dat de 2 gemelde ouderlingen hun gans afkeerig stellen van den openbaren Godsdienst hun als nog ter beproeving over te laten..."

Tenslotte proberen Van Farowé en Van Dijke nog een provinciale kerkvergadering te beleggen en ds. Ledeboer "in het midden te roepen ter onderzoek en beproeving te geschieden aan P. v. Dijke. Opdat hij als gewettigd Herder en leeraar der gemeente Jezu Kristum kan erkend worden."

Die vergadering werd gehouden op 8 juni, waarbij vertegenwoordigers aanwezig waren uit Nieuwerkerk (Van Farowé), Tholen, St. Maartensdijk, Bruinisse en St. Philipsland (P. van Dijke). Helaas ontbrak ds. Ledeboer.

Enkele problemen werden behandeld maar Van Dijke kwam volgens de aantekeningen van Van Farowé niet ter sprake in verband met zijn oefenaarschap.

De boerderij van Pieter van Dijke met de schuur waarin ook ds. Budding nog gepreekt had.

Toch wijdde Pieter van Dijke zich geheel aan het oefenaarschap. Hij verkocht zijn hofstede aan een broer en trok in een woning aan de Voorstraat. Aangezien de twee ouderlingen hem niet als oefenaar accepteerden en erkenden, ging hij toen hij daar woonde, voor in de schuur die in zijn tuin stond. Die richtte hij in als kerk en daar preekte hij dan elke zondag drie maal onder een grote toeloop van mensen. Het duurde niet lang of er kwam grote tegenwerking.

De houding van de Hervormde gemeente

Hoe stond de Hervormde gemeente van St. Philipsland nu tegenover de gang van zaken rond de gemeente van oefenaar Van Dijke? Zeer afwijzend. Alles wat Van Dijke en zijn kerkgangers deden was hen een doorn in het oog en er zijn heel wat pogingen ondernomen om de oefenaar het preken te beletten. Met name de Hervormde predikant A.F. Gerlach heeft zich hiermee een (slechte) naam gemaakt. Hij was in 1842 op St. Philipsland gekomen als opvolger van ds. S.J. Everaers, die wel zitting bleef houden in de kerkeraad. Gerlach was een man die geen middelen schuwde om Van Dijke tegen te werken. Hij was daar te meer voor in de gelegenheid omdat hij niet ver bij Van Dijke vandaan woonde. Zo gebeurde het (waarschijnlijk in de zomer van 1842) dat Van Dijke preekte in het stampvolle kerkje. Zelfs tot buiten het gebouw stonden de mensen om het gesprokene te horen, dit alles tot ergenis van ds. Gerlach. Hij had een groepje geestverwanten om zich heen verzameld en vandaar uit werden stenen tegen de planken van het gebouwtje gegooid om zo de dienst te verstoren. Anderen slopen naar binnen en gaven grote gillen of schreeuwden scheldwoorden naar het hoofd van Van Dijke, die er zijn preek evenwel niet voor onderbrak. Dit ergerde het groepje natuurlijk des te meer en ze beraadslaagden in de tuin van Gerlach wat men nu zou doen. Deze kreeg al spoedig een idee. Hij ging zijn huis binnen en kwam even later terug met een oude viool en een strijkstok. Hij liep ermee naar Van Dijkes kerkje en daar begon deze predikant allerlei straatdeuntjes te zagen. De anderen juichten, zongen en schreeuwden mee. Nu moest Van Dijke wel stoppen want hij kon niet meer boven de herrie uitkomen. Hij zweeg even en gaf daarna aan de vergadering op om te zingen Ps. 31, het laatste vers:

Hebt God lief, gij Zijn uitverkoren
Die de vromen behoedt,
En de wreden verdoet,
Zijt kloek, geeft den moed niet verloren;
Want God wil die aanschouwen
Die op Hem vast betrouwen.

Na het zingen van deze Psalm ging hij voor in het gebed, de Heere smekende om hen genadig te zijn en hem te ondersteunen. Hetzij uit spotlust, of uit verschrikking, maar zelfs de lawaaimakers waren toen stil. Voor een van hen is dit gebed nog het middel geweest tot zijn bekering.

Niet alleen zo trachtte ds. Gerlach Pieter van Dijke tegen te staan maar ook kerkelijk wilde hij hem treffen. Het was hem bekend dat er onder zijn leden mensen waren die bij Van Dijke kerkten. Zij werden op de kerkeradsvergaderingen behandeld. In de notulen van de Hervormde kerkeraad van 29 januari 1843, in kopie afgestaan door dhr. J.M. Vermeulen, lezen we het volgende: "Nadat op zondag den 29sten Januari 1843 voorbereiding tot het H. Avondmaal gepredikt was, is na kerktijd door den kerkeraad Censura Morum gehouden, waarbij bepaald werd dat dezulken, die wegens hun aanhangen van Pieter van Dijke en het moedwillig verwerpen van de leeraar ergernis gaven in de gemeente, het H. Avondmaal zoude worden ontzegd bij gelegenheid van het huisbezoek dat de Leeraar in vereeniging met den broeder ouderling Jacobus van Nieuwenhuijzen binnen het dorp zelve op woensdag den 1sten Februari houden zouden, bij welken huisbezoek het H. Avondmaal de bovengenoemde lede is ontzegd aan: de Graaf en zijne vrouw, aan Jan van Duren, aan de huisvrouw van Jan de Ruijter, aan Commer Kwist, aan Vincent de Braber, aan Jakob Luik en huisvrouw, aan Willem de Rooij en huisvrouw, aan Willem Meijer, aan Johannes Verhagen, aan Cornelis van Blooijs en huisvrouw..."

Maar ds. Gerlach ging verder. Hij stelde een verklaring op die degenen die naar Van Dijke gingen moesten ondertekenen. Deze verklaring werd ook vanaf de kansel voorgelezen. Hij luidde: "Alzo de Hervormde kerk in ons vaderland tot een onderscheidend kenmerk van andere kerkgenootschappen dit heeft dat het de formulieren van eenigheid, zoo als die vervat zijn in de Artikelen der Dordsche Synode, de 37 artikelen des geloofs en den Heidel-